

КОЦУР

Галина Георгіївна

кандидат історичних наук, доцент,
Київський національний
університет імені Тараса
Шевченка
archivy@ukr.net
(м. Київ)

**КОЗАКОЗНАВЧІ ІСТОРИКО-БІОГРАФІЧНІ СТУДІЇ НА
ШПАЛЬТАХ «ДНІПРОВИХ ХВИЛЬ» (1910-1913 РР.)**

У статті йде мова про український часопис «Дніпрові хвилі», який видавався у Катеринославі в 1910-1913 рр. Ілюстрований тижневик відіграв важливу роль у національному відродженні українського народу, збереженні його національної пам'яті.

«Дніпрові хвилі» друкували на своїх шпальтах матеріали з української історії, зокрема, козацтва, Запорозької Січі. Великий масив матеріалів присвячено славним постатям запорізької минушини.

Авторами козакознавчих історико-біографічних студій найчастіше були В. Біднов, Д. Дорошенко, Я. Новицький, Д. Яворницький та ін. Низку наукових розвідок підготовлено малознаними краєзнавцями та просто любителями вітчизняної історії. Доповнюють матеріали спогади старожилів про запорожців, легенди та оповідання про славних козаків.

У центрі історико-біографічних публікацій, як рядові запорожці, так і козацька старшина. Найтрунтовніше відображено постать останнього кошового отамана Запорозької Січі П. Калнишевського.

Цінними для сучасних науковців є статті про дослідників Запорозької Січі, інформаційні матеріали про козакознавців, музей імені О.М. Поля у Катеринославі тощо.

***Ключові слова:** «Дніпрові хвилі», ілюстрований тижневик, запорозьке козацтво, Запорозька Січ, П. Калнишевський.*

**HISTORICAL AND BIOGRAPHICAL PUBLICATIONS OF HISTORY OF
THE COSSACKS ON THE PAGES OF «DNIPRO WAVES» (1910-1913)**

The article deals with the Ukrainian magazine «Dnipro waves», which was published in Katerynoslav in 1910-1913. Illustrated weekly magazine played an

important role in the national revival of the Ukrainian nation, in the preservation of its national memory.

«Dnipro waves» printed on their pages materials on Ukrainian history, including history of Cossacks Sich. A large array of materials is dedicated to famous figures of Zaporozhian past.

The authors of historical and biographical publications of history of the Cossacks were often V. Bidnov, D. Doroshenko, Ja. Novytsky, D. Yavornytsky and others. A number of scientific studies were prepared by lesser-known ethnographers and just amateurs in national history. Legends and stories of glorious Cossacks complete the material of memories of old residents about Cossacks.

In the center of historical and biographical publications are as ordinary Cossacks also Cossack officers. The most complete is shown the figure of the last ataman of Zaporozhian Sich P. Kalnyshevsky.

Valuable for modern scientists are articles about researchers of Zaporozhian Sich, informational materials about researchers of Cossacks, Museum after O. M. Pol' in Katerynoslav and more.

Keywords: *«Dnipro waves», an illustrated weekly magazine, Zaporozhian Cossacks, Zaporizhzhian Sich, P. Kalnyshevsky.*

КОЗАКОЗНАВЧИЕ ИСТОРИКО-БИОГРАФИЧЕСКИЕ СТУДИИ НА СТРАНИЦАХ «ДНЕПРОВСКАЯ ВОЛНА» (1910-1913 ГГ.)

В статье идет речь об украинском журнале «Днепровские волны», который издавался в Екатеринославе в 1910-1913 гг. Иллюстрированный еженедельник сыграл важную роль в национальном возрождении украинского народа, сохранении его национальной памяти.

«Днепровские волны» печатали на своих страницах материалы по украинской истории, в частности, казачества, Запорожской Сечи. Большой массив материалов посвящено знаменитым личностям запорожской прошлого.

Авторами козакознавчих историко-биографических исследований чаще всего были В. Биднов, Д. Дорошенко, Я. Новицкий, Д. Яворницкий и др. Ряд научных исследований подготовлено малоизвестными краеведами и просто любителями отечественной истории. Дополняют материалы воспоминания старожил о запорожцах, легенды и рассказы о славных казаках.

В центре историко-биографических публикаций, как рядовые запорожцы, так и казацкая старшина. Наиболее основательно отражена фигура последнего кошевого атамана Запорожской Сечи П. Калнышевского.

Ценными для современных ученых есть статьи о исследователях Запорожской Сечи, информационные материалы о козакознавцах, музее имени А.Н. Поля в Екатеринославе и др.

Ключевые слова: *«Днепровские волны», иллюстрированный еженедельник, запорожское казачество, Запорожская Сечь, П. Калнышевский.*

В умовах сьогодення велику зацікавленість викликають сторінки історії українського козацтва. Важливою її складовою є Запорозька Січ, яка протягом кількох десятиріч впливала на суспільно-політичне життя всієї України. Запорозьке козацтво стало національним символом українського народу, феноменом вітчизняної історії.

Значний науковий інтерес представляє біографістика, з'ясування ролі особи в історії. До значущих постатей національної величі належать запорозькі керманичі, зокрема, останній кошовий отаман П. Калнишевський.

Різні аспекти окресленого питання на початку ХХ ст. вивчали В. Антонович, В. Біднов, П. Єфименко, Я. Новицький, Д. Яворницький та ін. Козакознавчі історико-біографічні студії знайшли своє відображення й на сторінках часопису «Дніпрові хвилі», що виходив у Катеринославі в 1910-1913 рр. і висвітлював національно-культурне життя українців, публікував літературні й історичні праці.

«Дніпрові хвилі» чітко визначили своє головне завдання: «вкласти свою частку у велику працю над культурним відродженням нашого народу. Віримо, що тільки на національній основі, тільки на ґрунті широкого вільного розвитку своїх духовних сил, зможе наш український народ стати на шлях справжнього поступу і прилучитися до всесвітньої сім'ї освічених і культурних народів. Через те, обстоюватимемо і боронитимемо право нашого народу на школу з наукою на рідній мові..., боронитимемо права нашої мови на широке уживання в громадському житті; заслужив собі це право наш народ, зберігаючи свою мову довгі віки серед усяких пригод історичного лихоліття» [3, с. 2].

Серед інших завдань, окреслених часописом, висвітлення «минулості нашого краю, отих «Вольностей війська Запорозького», щоб не зникала пам'ять про славних лицарів, що грудьми своїми боронили рідний край, а з ним й увесь християнський європейський світ од навалу орд...» [3, с. 2].

На сторінках «Дніпрових хвиль» у центрі уваги стояли актуальні питання історії козацтва, славної Запорозької Січі, їх визначних представників. Видання

значне місце відводить героїчній і водночас трагічній постаті останнього кошового отамана Запорозької Січі Петра Калнишевського.

Уже у № 1 «Дніпрових хвиль» поміщено ґрунтовну статтю з козацької тематики, а саме – про Самарський монастир, де наголошується, що важливою складовою біографічного портрета козацької старшини, його світоглядно-моральною рисою була благодійність: «Кошові, старшина козацька й рядові братчики не жаліли свого добра, даруючи на монастир дзвони, Євангелії, хрести й усякі инчі речі церковні; на них жертводавці писали свої ймення, щоб їх довічно поминала за службою Божою братія монастирська. Ще і досі можна бачити хрести та Євангелії з іменами кошового Петра Калнишевського, курених отаманів Дем'яна Лягуши, Олексія Білецького, козаків Василя Білого, Рябошапки, Степана Чекереса та ин.» [8, с. 14].

Окрема увага приділяється опису найбільшої святині Самарського монастиря – ікони Божої Матері Самарської. Зважаючи на її чудотворну дію, «приходило до неї багато всяких людей не тіко з Запоріжжя, але й з Гетьманщини і Польщі. Издили сюди на прощу кошовий Петро Калнишевський, російські генерали й прості люде» [8, с. 15].

У рубриці «З українського життя» (№ 3 за 1912 р.) «Дніпрових хвиль» подається інформація про лекцію професора Д. І. Яворницького на тему «Внутрішній устрій Запорозького війська», прочитану 29 січня 1912 р. у будинку мануйлівської «Просвіти». У ній ішла мова про територію Запоріжжя, склад запорозького війська, територіальний і військовий поділ на Запоріжжі, адміністрацію в запорозькому краї, церкву та школу. Значна частина лекції відводилась біографіям визначних постатей Запорозької Січі. Вона «мала великий успіх, шановного професора вітали гарячими оплесками» [2, с. 48].

У статті Д. І. Яворницького «Як жило славне запорозьське низове військо» (№ 4 за 1912 р.) наголошується на славних традиціях запорозьців, їх подвигах, мужній боротьбі з зовнішніми ворогами, волелюбстві козаків тощо. Найбільша увага звертається на «козацьке гніздо» – Січ, подається короткий виклад історії Микитинської, Чортотлицької, Кам'янської, Олешківської та Нової Січей.

Ретельно історик описує процес виборів козацької старшини. Підкреслює високий авторитет багатьох виборних старшин, зокрема, кошових отаманів Івана Сірка та Петра Калнишевського, військових суддів Семена Яримовича та Миколи Тимофійовича, військового писаря Івана Глоби, які кілька років підряд виконували свої обов'язки запорозьких старшин [9, с. 61]. З цієї публікації можна почерпнути низку матеріалів, що доповнюють біографічні портрети запорозької козацької еліти.

Закінчення статті Д. Яворницького видрукувано у № 6 за 1912 р., де автор наголошує на високому рівні «письменства» на Запорожжі: за документами «Архиву запорожського 1763 і 1779 років видно, що на сотню козаків у курені тільки менша половина із усієї сотні була неписьменна, а більша – письменна; наприклад, із ста чоловік у курені 47 неписьменних, а 53 письменних, або ж із ста чоловік 40 неписьменних, а 60 письменних» [10, с. 92]. Говорячи про школи на Січі, автор зазначає, що були такі: «січова, найвища школа, де вчили і великих і малих школярів київські чинці, усі з вищою освітою і всі доброго життя і високого розуму; потім того школи монастирські, при Самарському і Нехворощанському монастирях, де вчили теж ченці і звідкіля виходили священники на запорожські села в паланках; нарешті школи церковно-парахвіяльні, які будувались при кожній церкві в паланках. У запорожців був такий звичай, що коли вони мали де в селі будувати церкву, то без шпиталю та без школи не будували її» [10, с. 93]. Згадує історик і про наявність у запорожців архівів, ревізійних записів, похідних щоденників тощо.

У № 7 за 1912 р. подається стаття (без авторства) «Як писав Репін своїх «Запорожців»? [11, с. 109-110]. У ній описуються стосунки І. Репіна з Д. Яворницьким, відвідини художником порогів, місць Січей, його перші штрихи до картини. Подано перелік осіб, які слугували моделями образів картинних героїв. Як відомо, Д. Яворницький, на цьому полотні, зображений писарем.

На сторінках «Дніпрових хвиль» значна увага приділяється постаті останнього кошового отамана Запорожської Січі П. Калнишевського. З перших

чисел її виходу активним дописувачем часопису став український громадський і культурний діяч, історик-ерудит В. Біднов (В. Степовий, В. Ст-ий, В. Ш-ий). Важливою, як для дослідників, так і для загалу, є його стаття «Останній кошовий запорожський Петро Калнишевський», поміщена в № 18-19 за 1912 р. [6, с. 257-260].

На початку публікації автор піднімає дискусійне питання дати народження кошового отамана Запорозької Січі П. Калнишевського. Фактично, погоджуючись з думкою більшості дослідників, пише: «Коли він (П. Калнишевський. – Г.К.) народився, напевне сказати неможна. Де-які історики, покликаючись на напис на його надгробкові визнають роком народження 1690 рік, але це далеко не всіма визнається за правду, і через це краще погодитися з тією думкою, що рік народження Калниша зостається для нас невідомим» [6, с. 257].

В. Біднов погоджується з Д. Яворницьким щодо малої батьківщини кошового отамана. Історик наголошує: «безперечно, що він (П. Калнишевський. – Г.К.) народився у селі Путовойтівці, Роменського повіту, на Полтавщині, недалечко од Ромна, понад Сулою» [6, с. 257].

Про дитячі роки П. Калнишевського досліднику нічого невідомо: «Нічого не знаємо, як він жив в своїх батьків» [6, с. 257].

Перші відомості про цього запорозького отамана відносяться до 1740 х рр.: «У сорокових роках XVIII ст. він вже був на Запорозжжі, де його приписано було до куріня Кушівського. Відомим стає Калниш з того часу, коли він одібрав посаду військового осаула, через те почав грати між січовим товариством видатну роллю» [6, с. 257].

Найактивніша діяльність П. Калнишевського «припадає на останні десятиліття існування Січі, і коли уряд російський ропочав заходи до знищення «вольностей» запорожських й потроху обмежував права запорожські. З 1752 року на межах козацьких земель виникають... так звані Нова Сербія (на Херсонщині) й Славяносербія (на Харківщині та Катеринославщині). Між сербами й запорожцями починається страшна ворожнеча; кожна сторона

робила багато шкоди другій, виникали непорозуміння між Кошем і сербським військовим урядом, а наслідком цих непорозумінь були скарги з обох боків до Петербургу. Запорожці вимагали не більше ні менше, як скасування сербських полків й повертання тих земель, де було осажено сербів. Звісно, уряд державний не міг задовольнити таких бажань січового товариства, хоча запорожці енергійно домогалися цього. За часів цариці Єлизавети вони послали до Петербургу дві депутації, які доводили урядові стародавні права низового козацтва на обсажені сербами землі. В обох депутаціях приймав участь і Калниш. Це свідчить про те, що він був поміж товариством поважною й впливовою людиною» [6, с. 258].

Побіжно згадує автор про обрання П. Калнишевського кошовим отаманом у 1762 р. Детальніше йдеться про вибори запорозьким керманичем удруге, а саме – 1 січня 1765 р. Недивлячись на складні взаємини з Росією, «з цього часу Калниш залишався кошовим аж до самого скасування славного війська Запорожського низового» [6, с. 258].

Не оминає В. Біднов і військового хисту запорожців, які під керівництвом П. Калнишевського здобували перемоги над турецьким військом. Так, зокрема, у статті знаходимо: «Під час війни Росії з Туреччиною, 1769-74 рр., Калниш, як і всі запорожці, приймав жваву участь у походах; військо запорожське робило настільки великі послуги російським арміям, що уряд не один раз вихваляв козаків, надано їм було «мальовану грамоту» і не одну сотню золотих медалів...» [6, с. 258].

Але мужність і звитяга запорозьких козаків, їх вирішальний внесок у перемогу в ході російсько-турецьких воєн «не врятували Січі, й як тільки закінчилася війна, прийшов її кінець. Генералові Текелієві доручено було отакувати Січ. Сподіваючись, що запорожці будуть боронити свою самостійність, він повів справу дуже бережно, й помалу, непомітно скупчував коло Січі (де тепер село Покровське катеринославського повіту) полки і 4 юня 1775 р. несподівано для товариства обступив її. Зазделегідь по всьому широкому просторі вольностей Запорожських було роскидано багато різного

війська російського, котре верталось з театра війни... Під командою Текелія, для знищення Запорожжя, було зібрано 8 полків кавалерії, 20 гусарських і 17 пікінерних ескадронів, 10 полків піхоти й 13 донських казацьких полків таку силу було виставлено проти січового товариства, де було 20 невеличких гармат і 10 тисяч козацтва, а у самій Січі було трохи більше трьох тисяч» [6, с. 258].

В. Біднов розділяє думку інших дослідників Запоріжжя про те, що «ці три тисячі нічого не могло зробити проти такої великої сили і мусило скоритися. Правда, частина товариства бажала боронити свою волю, але сам Калниш, разом з архимандритом Володимиром Сокальським, вговорив їх заспокоїтися й даремно не проливати крові. Текелій заарештував кошового Калниша, військового суддю Павла Головатого та писаря Івана Глобу й послав їх під караулом до Москви. Майно заарештовані старшини Запорожської було секвестровано (забрано до казни), а їх власників розіслано по різних монастирським острогам» [6, с. 258].

У статті подається інформація про статки останнього кошового отамана Запорозької Січі, який «мав зімовники: один на Саксагані, а другий на річці Кам'янці «на усті Водяної балки». Тут були його хати, худоба, поле й усяке майно. В одному зімовникові, коло Водяної балки, була дерев'яна хата на два покої, з чотирма скляними вікнами, з зеленою грубою; в цій хаті жив сам пан кошовий; коло неї було дві хати простіших; одна за-для слугів кошового, а друга для його кравців, один винбар, дві конюшні, шість сараїв, вкритих очеретом, три загони за-для худоби, кузня, млин-вітряк з одним каменем для муки й чотирма просяними товкачами» [6, с. 259].

Важлива галузь запорозького господарства – скотарство. Так, згідно В. Біднова, у П. Калнишевського «коло зімовника, ходили табуни коней, гурти та череди усякого товару, отари овець. Всього було коней з стригунами 638, бугаїв – 18, волів – 107 пар, корів – 115 і бузівків – 440, овець було 12840, кіз 1069 і свиней 96» [6, с. 259]. Окрім того, в кошового було багато продукції землеробства: жито, пшениця, овес, просо та ін. Історик пише: «Несподіваючись, що його (П. Калнишевського. – Г.К.) заарештують, він у 1775 році насіяв всякої пашні, яку

жато й молочено було без господаря. Нажато було 120 кіп жита, 100 кіп пшениці, 110 кіп ячменю, 58 кіп вівса й 100 кіп проса» [6, с. 259]. На завершення опису статків отамана, В. Біднов додає: «Багато всякого майна було в хаті: тут був і посуд усякий, й зброя, й одежа, образи, струменти різні, сало, полотно, просте домашнє сукно й таке инче. Було навіть дві книжки «бесід» св. Іоанна Злотоуста. Все це майно, з наказу Текелія, було переписано, а потім продано...» [6, с. 259].

Зосереджує увагу автор на Соловецькому періоді життя П. Калнишевського. Так, коли Калниша було привезено до Москви, «над ним, як і над Головатим та Глобою, було назначено суд. Які провини були за ними трьома, у чому їх обвинувачувано, гаразд невідомо. Безперечно тільки, що його засуджено було до кари на смерть, але Нечоса, себ то князь Потьомкин, випрохав йому помилування, й його було заслано у Соловецький монастирь, на далекому од нас Білому морі, де його було замкнуто в «одиначну» камеру. Нікого до бідолохи не пускали, лише до церкви, тай то за-для говіння. Так просидів він у своїй тюрмі з 1776 р., а ж до року 1801-го. Олександр І помилував Калниша і звелів пустити на волю; але старий кошовий зостався у тому ж таки Соловецькому монастирі; тут він й помер 31 жовтня (октября) 1803 р. У 50-х роках ХІХ ст. на могилі його було зроблено пам'ятника, малюнок якого можна бачити у Катеринославському музеї Поля» [6, с. 259].

В. Біднов із захопленням описує «велику побожність» П. Калнишевського, як «найпомітнішу рису його характеру»: «Він багато жертвував своїх грошей на церкви, іздив на прощу до Києва. До церкви у рідному його селі Пустовойтівки він пожертвував велику евангелію, котра коштувала 500 карб., збудував церкву в Ромнах і таке инче. Церкви тієї у Ромнах уже нема; її перенесено до Полтави, як дорогий пам'ятник старовини і стародавнього українського стиля (церква – Покрова на пять бань). Її постановлено на архиерейському подвіррі у Полтаві» [6, с. 260].

Отже, зі сторінок «Дніпрових хвиль» ми отримуємо детальні біографічні дані та опис портрета останнього кошового отамана Запорозької Січі П. Калнишевського.

№ 20-21 за 1912 р. «Дніпрових хвиль» вміщено статтю М. Новицького «Над Кодацьким порогом», де йде мова про кошового отамана Івана Сулиму [4, с. 275-281].

У № 1 за 1913 р. поміщена стаття В. Степового «Про Запорожські зимівники». Автор дає визначення зимівника: «зимівник – місце де можливо зимувати, переживати зиму холодну добу. Тут повинна бути хата, яка дає захист од холоду, гріє чоловіка. Звичайно, хату будують там, де живуть, а живуть там, де знаходять собі усе те, що потрібно за-для життя. В степу водився звірь, багато було усякого птахства, у ріках водилася риба» [7, с. 10]. Зі статті дізнаємося, що «тут жив не один лишь власник зимівника, а й другі козаки, кількість яких була неоднакова, жили тут і не козаки, а просто зайшли на Запорожжя робочі: вони жили як наймити; їх нерідко господарі зимівників наймали на певний строк по ріжнім ярмаркам» [7, с. 10].

В. Степовий на прикладі зимівників військового судді Павла Головатого та військового писаря Івана Глоби описує в деталях збудовані хати, господарчі споруди, чисельність найманих робітників тощо. Окремо йде мова про збір хліба, його молотьбу на току, зберігання.

Пишучи про чисельність худоби у зимівниках, дізнаємося, що у писаря І. Глоби «1775 р. було коней 253, бугаїв, волів, корів та телят 570, овець та кіз 7272. Про кошового й казати не треба: в його було далеко більше всякої худоби. Звісно прості братчики мали не багато майна, але все таки далеко більше, ніж тепер заможні селяни. Для зразка вкажемо на зимівник Корнія Ялового (на річці Боковенькій), тут було: одна хата «з кухнею», коморка, землянка, 2 хлівці, «огород» для немолоченого хліба, два загони для скотини, коней 7, волів і корів 15, овець і кіз 200 і свиней 3» [7, с. 12]. Наведені дані доповнюють портрет козацької старшини з точки зору її господарської діяльності.

Цінним є висновок В. Степового про те, що зимівники мають вирішальне значення у справі колонізації краю. Більш того, саме «українське селянство з Польщі, Гетьманщини та Слобожанщини» відіграло ключову роль у цьому процесі. Автор називає біля десятка населених пунктів, що з'явилися на Запоріжжі

і свої назви отримали від прізвищ чи прізвицьк українців-поселенців. Ідеться також і про те, що після «скасування війська Запорозького російський уряд почав заводити свій державний лад і переводив людинність з різних місцевостей держави, то всіх переселенців він розміщав там, де були зимовники. Цим фактом він ніби-то підкреслював здатність січових лицарів вибрати для людських осель найкращі місця» [7, с. 13]. Хоча ми добре знаємо, які справжні цілі переслідувало російське самодержавство, знищуючи Запорозьку Січ.

Д. Дорошенко в статті «Запорозький батько» (№ 10 за 1913 р.) веде мову про відомого історика, дослідника запорозького краю Д. Яворницького, який зайняв «найпочесніше місце серед дослідників історії самого Запорозжя та освіченої громади по всій Росії» [3, с. 163]. Оцінюючи значимість науковця у справі дослідження запорозького козацтва, автор із захопленням пише: «Для нього (Д. Яворницького. – Г.К.) кожний документ, що зберігся од часів Запорозжя, кожна річ, кожний переказ або пісня – не просто собі історичний матеріал, але свята пам'ятка, як він шанує й береже з синовньою любовію. Глибоко заглянув він пильним і люблячим оком в часи козацької волі, зрозумів її дух і освітив козацьке життя світлом наукового досліджу» [1, с. 164].

Д. Дорошенко аналізує науковий доробок Д. Яворницького про Запоріжжя від першої друкованої праці, що з'явилася 30 років тому на сторінках «Кіевской старины». Історик об'їхав всі місця, пов'язані з запорозьцями, опрацював наявні документи в архівах та бібліотеках «Петербурга, Москви, Варшави, заїздив аж у далекий Соловецький монастир, шукаючи тут памяток по останньому кошовому запорозьському» [1, с. 164]. Він вважав, що самих архівних матеріалів замало, тому зібрав запорозьку старовину «з уст столітніх дідів, живих свідків минулого, народних переказів і пісень, памятки матеріальної культури» [1, с. 164]. Щоб краще уявити картину запорозького життя Д. Яворницький «зїздив і сходив пішки усю Катеринославщину, обійшов усі пороги, усі острови, усі річки, байраки, степові могили, усі скелі, усі місця, що так або инакше позначились в пам'яті про Запорозжя; він ізучив і описав те все; мандруючи позаписував безліч народних оповіданнів, переказів, споминів про запорозькі часи» [1, с. 164].

У статті звертається увага на збір Д. Яворницьким етнографічного матеріалу, що стосується Запорозжя. Йде мова також про створення музею імені О.М. Поля в Катеринославі, де є одна з найбільших колекцій експонатів про запорозьке козацтво.

У підсумку, Д. Дорошенко наголошує: «Д.І. Яворницький, громадянин, і громадянин український. Інтереси рідного народу йому дуже дорогі, і всяка культурна справа, що робиться народові на користь, знаходе в Д. І-чеві щирого прихильника. Катеринославські українці особливо вдячні «запорозьському батькові», бо зазнали од його багато добра, багато допомоги і щирої поради» [1, с. 166].

Після статті про Д. Яворницького подається «Реєстр наукових і літературних праць Д.І. Яворницького», який становить 71 позицію.

У № 21-22 за 1913 р. «Дніпрових хвиль» поміщено матеріал «Вшанування Д.І. Яворницького (з приводу 30-тиліття його ученої діяльності)», де повідомляється про об'єднане засідання катеринославської архівної комісії та ради крайового музею 24 листопада 1913 р. із нагоди вшанування ювілею наукової та літературної діяльності Д.І. Яворницького [5, с. 318-319]. У повідомленні підкреслюється, що всі присутні на зібранні наголошували на титанічній праці історика по збиранню, видруку матеріалів старовини, популяризації знань серед українського люду, любові до свого краю, слова, талановитості викладу історії запорозького козацтва у його працях тощо.

Охарактеризовані наукові розвідки доповнюють комплексний портрет історика Запорозької Січі Д. Яворницького.

Отже, часопис «Дніпрові хвилі» відіграв важливу роль у національно-культурному відродженні України початку ХХ ст. На його сторінках приділялась значна увага козакознавчим історико-біографічним студіям. Зокрема, акцентувалась увага на визначних постатях Запорозької Січі. Серед них чільне місце відводилось останньому запорозькому кошовому отаману П. Калнишевському.

Список використаних джерел

1. Дорошенко Д. Запорозький батько / Д. Дорошенко // Дніпрові хвилі. – 1913. – № 10. – С. 163-166.
2. З українського життя // Дніпрові хвилі. – 1912. – № 5. – С. 48.
3. Катеринослав 1 Окт. 1910 р. // Дніпрові хвилі. – 1910. – № 1. – С. 1- 2.
4. Новицький М. Над Кодацьким порогом / М. Новицький // Дніпрові хвилі. – 1912. – № 20-21. – С. 275-281.
5. Н-цький М. Вшанування Д.І. Яворницького (з приводу 30-тиліття його ученої діяльності) / М. Н-цький // Дніпрові хвилі. – 1913. – № 21-22. – С. 318-319.
6. Ст-ий В. Останній кошовий запорозький Петро Калнишевський / В. Ст-ий // Дніпрові хвилі. – 1912. – № 18-19. – С. 257-260.
7. Ст-ий В. Про Запорозькі зімовники / В. Ст-ий // Дніпрові хвилі. – 1913. – № 1. – С. 10-13.
8. Ст-ий В. Самарський монастир / В. Ст-ий // Дніпрові хвилі. – 1910. – № 1. – С. 12-15.
9. Яворницький Д. І. Як жило славне запорозьке низове військо / Д. І. Яворницький // Дніпрові хвилі. – 1912. – № 4. – С. 59-62.
10. Яворницький Д. І. Як жило славне запорозьке низове військо / Д. І. Яворницький // Дніпрові хвилі. – 1912. – № 6. – С. 91-93.
11. Як писав Репін своїх «Запорозців»? // Дніпрові хвилі. – 1912. – № 7. – С. 109-110.

References

1. Doroshenko, D. (1913). *Zaporozhs'kyj bat'ko* [Zaporozhska father]. *Dniprovi hvyli* [Dnipro wave]. 10, 163–166. [in Ukrainian].
2. (1912). *Z ukrains'kogo zhyttja* [On to the Ukrainian life]. *Dniprovi hvyli* [Dnipro wave]. 5, 48. [in Ukrainian].
3. (1910). *Katerynoslav 1 Okt. 1910 r.* [Katerinoslav 1 oct. 1910]. *Dniprovi hvyli* [Dnipro wave]. 1, 1–2. [in Ukrainian].
4. Novyc'kyj, M. (1912). *Nad Kodac'kym porogom* [Above the threshold Kodak]. *Dniprovi hvyli* [Dnipro wave]. 20–21, 275–281. [in Ukrainian].
5. N-c'kyj, M. (1913). *Vshanuvannja D.I. Javornyc'kogo (z pryvodu 30-tylittja jogo uchenoi dijal'nosty)* [Honoring DI Yavornytsky (about 30 tylyttja its activities uchenoi)]. *Dniprovi hvyli* [Dnipro wave]. 21–22, 318–319. [in Ukrainian].
6. St-yj, V. (1912). *Ostannij koshovyj zaporozhs'kyj Petro Kalnyshevs'kyj* [Last Zaporozhska basket Peter Kalnyshevsky]. *Dniprovi hvyli* [Dnipro wave]. 18–19, 257–260. [in Ukrainian].
7. St-yj, V. (1913). *Pro Zaporozhs'ki zimovnyky* [About Zaporozhska zimovnyky]. *Dniprovi hvyli* [Dnipro wave]. 1, 10–13. [in Ukrainian].
8. St-yj, V. (1910). *Samars'kyj manastyr'* [Samara Monastery]. *Dniprovi hvyli* [Dnipro wave]. 1, 12–15. [in Ukrainian].
9. Javornyc'kyj, D. I. (1912). *Jak zhylo slavne zaporozhs'ke nyzove vijs'ko* [How glorious lived Zaporozhska grassroots army]. *Dniprovi hvyli* [Dnipro wave]. 4, 59–62. [in Ukrainian].

10. Javornyc'kyj, D. I. (1912). *Jak zhylo slavne zaporozhs'ke nyzove vijs'ko* [How glorious lived Zaporozhska grassroots army]. *Dniprovi hvyli* [Dnipro wave]. 6, 91–93. [in Ukrainian].

11. (1912). *Jak pysav Rjepin svoih «Zaporozhciv»?* [Repin wrote svoih "Zaporozhets"?]. *Dniprovi hvyli* [Dnipro wave]. 7, 109–110. [in Ukrainian].

Рецензент:

Коцур А.П., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 27.02.2017 р.